

*Новицька О. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри грецької філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Анотація. Сучасна мовна ситуація, яку можна охарактеризувати так званим «інформаційним вибухом», різким розширенням каналів мовних комунікацій, змушує звертати особливу увагу на зростання і зміну лексичних значень і на роль термінів і термінології у сучасних мовах. Поява нових слів, нових термінів, нових значень у словах відбувається нині швидше, ніж будь-коли в історії людства, що пояснюється науково-технічними та соціальними досягненнями, комп'ютеризацією міжнародного спілкування.

Морська лексика охоплює великий пласт словникового складу, який використовується в текстах, що належать до сфери мореплавства. Відповідно, і самі тексти можуть бути визначені як морські тексти, інакше – тексти морської тематики. Щодо норми літературної мови частина з цих текстів належить до літературної мови і представлена текстами письмовими та усними.

Морська лексика в мовному спілкуванні функціонує переважно в текстах морської тематики і представлена лексикою, що увійшла у загальний мовний зворот, термінами і лексичними одиницями розмовної мови. Переважне вживання термінологічної та розмовної лексики, реалізація мовної норми в мовному спілкуванні залежить від ступеня соціального контролю.

Стаття присвячена комплексному аналізу морської термінології з точки зору перекладознавства на матеріалі новогрецької та української мов. Також розглядаються засоби та специфіка перекладу морських термінів та абревіатур з новогрецької мови на українську мову, досліджуються особливості використання морської термінології у сучасному лінгвістичному дискурсі та її вживання носіями, встановлюються межі такого корпусу морської спеціалізованої лексики, осмислюються особливості такої сфери лексики, а також питання її утворення та дослідження, висвітлюється питання вживаності та доцільності досліджуваної частини морської лексики.

Ключові слова: переклад, термін, термінологія, лексика, міжкультурна комунікація, професіоналізм.

Постановка проблеми. У ході роботи з науково-технічним і спеціалізованим технічним текстом особлива увага надається перекладу як загальнонаукових, так і вузькопрофільних технічних термінів, без яких неможливе професійне спілкування в будь-якій галузі. У наш час стрімкого зростання розвитку різних галузей науки і техніки також спостерігається еволюція мов. Кожна окрема мова розширює свій лексичний фонд за допомогою включення нових термінів, слів та виразів, які з'явилися в мові з початком технічної революції. Як результат впливу процесу модернізації виробництв та оновлення технічної бази у всьому світі з'явилися зовсім нові поняття і терміни, які мають вузьку спеціалізацію і є професійно спрямованими.

Внаслідок цього виникають закономірні труднощі і особливості в перекладі технічної лексики, що веде до питання про необхідність впорядкування і глибокого аналізу і зіставлення складних, багатоскладних лексичних одиниць термінологічного фонду. Термінологія є головним джерелом поповнення лексичного складу високорозвинених сучасних мов, а також найуніверсальнішим засобом зберігання, передавання, оброблення інформації в різних галузях людської діяльності. Не винятком є і морська сфера.

Певну складність становить виявлення особливої специфіки вживання не стільки загальнонаукових слів, скільки специфічної термінології науково-технічного апарату і, відповідно, виявлення певних способів їх перекладу на українську чи будь-яку іншу мову, оскільки наукова лексика української мови істотно відрізняється від новогрецьких технічних лексичних форм, з огляду на їх чималу історію. Актуальність статті полягає у дослідженні та виявленні характерних для морської термінології рис як окремого пласту мови, що зумовлене потребами у максимально адекватному перекладі термінів цієї сфери діяльності людини, важливою роллю торговельно-морського флоту у сучасному світі та питанням підготовки спеціалістів зі знанням іноземних мов у відповідній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою морської термінології займалася чимала низка вчених: Б.Л. Богородський, С.Я. Розен, І.К. Сморгонський. Функціональні та структурно-семантичні аспекти морської термінології в іноземних мовах висвітлювалися у працях О.І. Скорикової, І.П. Масаліної, О.Г. Козловської та інших. Також слід зазначити, що протягом усього часу дослідження цього розділу серед учених спостерігалася така тенденція: переважна частина зосереджувала свою увагу на специфіці морських термінів, досліджуваних на матеріалі художніх творів, тоді як питання сфери текстів наукового та офіційно-ділового стилів залишалися відкритими. Тому у плані суто термінологічного дослідження актуальним видається уточнення специфіки відтворення морських термінів саме на матеріалі текстів нехудожнього стилю, їх використання робітниками цієї сфери у разі живого спілкування.

Метою статті є аналіз особливостей функціонування морської термінології, специфіки перекладу з новогрецької мови на українську мову цього корпусу лексики.

Виклад основного матеріалу. Морський переклад являє собою один з видів спеціального перекладу з яскраво вираженою комунікативною функцією. Відмінною рисою цього типу перекладу є його значна термінологічність і гранично точний, чіткий виклад матеріалу за відносної відсутності образно-емоційних засобів виразу. Для здійснення перекладу

новогрецьких морських термінів українська мова як мова перекладу повинна мати певний лексичний потенціал, який дозволить перекладачеві відтворити той чи інший термін. Тому варто проаналізувати склад української морської термінології і порівняти його із термінологією новогрецької мови.

До матеріалів з наявною морською термінологією у широкому сенсі цього слова, з якою доводиться мати справу перекладачеві, зазвичай відносять художні матеріали, публіцистичні і політичні матеріали, наукові і технічні матеріали, акти управління (різні документи). До «морських матеріалів» прийнято відносити науково-технічні матеріали та акти управління, пов'язані з життям і діяльністю судна, екіпажу й установ [1]. Художня література, публіцистика і політичні матеріали є «морськими» лише за критерієм своєї цілеспрямованості і тематики і в основному мають ті риси, які взагалі притаманні всім суспільно-політичним, публіцистичним і художнім текстам.

Усі «морські матеріали» відрізняються від будь-яких інших матеріалів насиченістю спеціальною лексикою, широким використанням термінології, стійких словосполучень, характерних тільки для «морської» сфери спілкування, великою кількістю номенклатури спеціальних скорочень і умовних позначень, що використовуються тільки в морських матеріалах, а з точки зору синтаксису – широким використанням клішованих конструкцій (особливо в документації), невеликою кількістю часових дієслівних форм, стислою формою висловлювання, використанням всередині одного речення численних паралельних конструкцій, виражених інфінітивними і прикметниковими зворотами. Все це пов'язане з певним функціональним навантаженням, що характеризує сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, що забезпечує логічну послідовність та структурність викладу, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації. Основні принципи, способи, прийоми та методи перекладу загалом і спеціального перекладу зокрема характерні і для такого типу перекладу. Однак через іншу комунікативно-функціональну спрямованість цей вид перекладу має специфічні риси, які пов'язані з особливостями стилю, лексики і граматики мови іноземних морських матеріалів. Зокрема, дуже велике значення має точність перекладу, оскільки перекладений матеріал може служити основою для прийняття важливих рішень.

Основу «морської підмови» як підсистеми мови, яка обслуговує сферу професійної комунікації, становить морська лексика, що включає у себе терміни, аббревіатури і ситуаційні кліше. Під морським терміном розуміється стійка одиниця синтетичної або аналітичної номінації, закріплена за відповідним поняттям у функціональній системі певної сфери професії та діяльності загалом, а саме значення відповідно до значення інших термінів у лексичній системі мови [2]. Морським терміном може бути будь-яка лексична одиниця мови, якщо вона набуває термінологічної функції. У морській підмові терміни функціонують у тісному взаємозв'язку один з одним і утворюють термінологічну систему. Морська термінологія має певний набір загальних властивостей, які не залежать від будь-якої мови, які характеризують цей розділ мови загалом. Основними характеристиками є такі, як системність, наявність дефініції, відсутність експресії, стилістична нейтральність. Основні реалії всіх мов схожі, морська термінологія, як і будь-яка спеціальна термінологія, великою мірою уніфікована. Проте у будь-якій країні

є свої національні особливості, викликані насамперед географічними та історичними чинниками й відображені у відповідній термінології. Особливу важливість подібні реалії і поняття набувають у випадку, коли визначити їх термінологічні відповідності в різних мовах практично неможливо.

Усі морські тексти, як письмові, так і усні, становлять групу текстів одного функціонального стилю мови. За функціональним призначенням і змістовою спрямованістю розрізняють два типи текстів: інформаційні та регламентаційні. До інформаційних текстів належать наукові, технічні, інформаційні та публіцистичні види текстів. До регламентаційних видів тексту, призначених для регулювання життя і діяльності, належать статuti, настанови і ділові тексти. Аналізуючи термінологічну лексику досліджуваних термінологічних одиниць, можна встановити, що в текстах також присутня термінологія з інших галузей знань – політології, метеорології, електротехніки, фізики та інших. Це пояснюється взаємодією внутрішніх тенденцій і соціальних факторів в еволюції структури такої підмови.

Як і інші різновиди ділового стилю, слова в морських документах вживаються головним чином у своїх предметно-логічних, словникових значеннях. Контекстуальні значення майже не використовуються з метою уникнення хибного чи двозначного тлумачення. Винятком є метафоричні назви об'єктів – островів, річок і населених пунктів, яким часто присвоюються різні умовні позначення, але ці метафори сприймаються більше як код і не мають у собі ніякого естетичного навантаження.

Функціональне навантаження, яке характеризує сферу спілкування, визначає список вимог до побудови вихідного тексту, характерний для науково-технічного стилю мови: стислість, чіткість і конкретність формулювань, використання вузькоспеціальних термінів, точність і ясність викладу, структурованість матеріалу та побудови, чітке розмежування думок, простота сприйняття переданої інформації, наявність схем та ілюстрацій.

Таке лексико-семантичне поле знаходиться на стику двох функціональних стилів мови – офіційно-ділового та науково-технічного, пріоритет одного з них змінюється залежно від теми конкретного розділу – від порядку управління екіпажем до інструкції з використання систем управління судна. З офіційно-діловим стилем його пов'язує широке використання безособових і імперативних речень, клішованих конструкцій, виражених інфінітивними і прикметниковими зворотами, незначна кількість часових дієслівних форм, використання всередині одного речення численних паралельних конструкцій. Від науково-технічного стилю спостерігається велика кількість вузькоспеціальних термінів, структурованість матеріалу, наявність схем та ілюстрацій. Як показують спостереження, це має певний зв'язок з функціональним навантаженням, який свідчить про сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, стрункість побудови, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації [3].

Морська термінологія представлена простими однокореневими термінами, похідними або афіксальними термінами (дериватами), складними термінами, або термінологічними композитами, термінологічними сполученнями та аббревіатурами. Одним зі способів формування морської термінології є запозичення, що поділяються на терміни, перекладені через:

– транскрипцію (наприклад: то катамаран → катамаран, акуостікї → акустика, η περιφέρεια → периферія);

– транслітерацію (наприклад: η Αβάνα – Гавана, ο Βέμπερ – Вебер);

– калькування (наприклад: η κιβωτιαγωγή – контейнеро-воз; το δεξαμενόπλοιο – наливне судно або танкер; ΑΡΦ, το Αεροπλανοφόρο – Авіаносець; Λ/Χ, το Λιμεναρχείο – Управління портом);

– еквівалент (наприклад: το δεξαμενόπλοιο – танкер; η γλίστρα – балансир; ο γλάρος – чайка; ο ανθ/στής, ανθυπασπιστής – мічман; Κ.Δ.Ν.Δ., ο Κώδικας Δημοσίου Ναυτικού Δικαίου – Кодекс публічного морського права);

– описовий переклад (наприклад: η επάνδρωση – укомплектування судна командою; ο ναυλομεσίτης – брокер, що виступає посередником між судовласником і фрахтувальником під час укладення договору комісії; Α.Μ.Η.Ν, Αριθμός Μητρώου Ναυτικού – Реєстраційний номер одиниці військово-морського флоту; Δ3, Διοίκηση τρίτων – Провайдер логістики третього рівня).

Аналізуючи засоби перекладу морських термінів з новогрецької мови на українську мову, дослідження показало, що є кілька прийомів перекладу як односкладових, так і двоскладових термінів: дослівний переклад (калькування) (32,9%), перекладацькі трансформації (10,64%), запозичення (4,4%), еквівалент (25,91%) і описовий переклад (інтерпретація) (7,8%). Можливе поєднання декількох прийомів перекладу одночасно: використання калькування та трансформацій (12,5%); калькування й описового перекладу (5,4%); запозичення і описового перекладу (0,45%) тощо. Аналіз перекладу аббревіатур та скорочень нині має такі показники: дослівний переклад (або калькування) (43,2%), еквівалент (37,6%) і описовий переклад (або інтерпретація) (19,2%).

У галузі перекладознавства морської термінології різного ступеня представлені такі явища, як полісемія, омонімія, синонімія, антонімія. Антонімія і контрастність – найбільш важливі, органічно властиві морській термінології семантичні явища, оскільки подібні поняття сприяють її гнучкості та правильному функціонуванню (πρήμνη/πλώρη – корма/ніс; παραθαλάσσια/θάλασσα – берег/море; νηγεία/καταγίδα – штиль/шторм). Антонімія проявляється не тільки на основі всієї морської термінології, а в межах мікросистем (тематичних груп) усередині неї. Через специфіку історичного розвитку морської термінології на низці територій істотною семантичною ознакою представляється синонімія (у вигляді синонімії місцевого і загальноживаного, старого і нового терміна: θαλάσσια δίωδος/ διάλογος ναυσπλοίας – банок/фарватер).

Хоча багатозначність і омонімія не сприяють правильному функціонуванню морських термінів, ці явища існують у морській термінології як прояв загальних законів розвитку лексики мови. Полісемія найчастіше розвивається у абстрактних віддієслівних слів. Наприклад: πλωρίζω → πλώρα – в значенні команди «уперед», η πλώρα – у значенні носу корабля. Омоніми утворюються як у результаті розбіжності значень багатозначних слів, так і шляхом появи в термінології різних за походженням термінів. Наприклад: η δεξαμενή – як конструкція для зберігання великих кількостей рідин, резервуар, η δεξαμενή – як установка для кораблів, які потребують обслуговування або ремонту.

Переклад лексичних скорочень морської галузі не відрізняється значною мірою від перекладу термінів, однак ускладнюється їх широким використанням та наявністю схожих за формою скорочень. Наприклад: ΠΣ, το (Σωμα) Πληρωμάτων

Στόλου – Екіпаж флоту; ΠΣ, ο Πίνακας Συγχρονισμού – Таблиця синхронізації. Отже, обов'язкова умова повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту – повне розуміння його перекладачем з урахуванням контексту. Дослівний переклад термінів або розшифрування скорочення без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі.

Висновки. Під час перекладу морської термінології важливо адекватно відтворити терміни цієї галузі, спираючись на теоретичний та практичний доробок дослідників у цій галузі. Отже, можна зазначити, що знання теорії перекладу взагалі допоможе перекладачеві переконатися у тому, що його рішення є об'єктивним для складання основи міжмовної еквівалентності. Тому у плані суто термінологічного дослідження перед майбутніми дослідниками постає ціла низка ще не вирішених питань та не дослідженого матеріалу. Їх вирішення є дуже важливим у наш час, коли гостро стає необхідність у адекватному перекладі термінів не тільки цієї галузі, а і спеціальної лексики загалом.

Література:

1. Андрієнко Л.О. Науково-технічний переклад. Конспект лекцій і дидактичний матеріал для студентів лінгвістичних спеціальностей. Черкаси : ЧДТУ, 2002. 22 с.
2. Горбань Л.В. Военно-морская лексика русского языка в синхронии і диахронии. Мурманск : государственньй пед. ун-т, 2008. 195 с.
3. Крижанівська А.В., Симоненко Л.А. Актуальні проблеми впорядкування наукової термінології. Київ : Наукова думка, 1987. 164 с.
4. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов : посібник для студентів перекладацьких відділень вищих закладів. Вінниця : Нова книга, 2003. 160 с.
5. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. Київ : КМ Academia, 2000. 216 с.
6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
7. Сухенко К.М. Лексичні проблеми перекладу. Київ : Національний університет імені Тараса Шевченка, 1992 р. 223 с.
8. Σωτήριος α. Λύτρας. Συντομογραφίες. Υπηρεσίων υπηρεσιών. Εθνικό τυπογραφείο. Αθήνα, 2011. σ. 161.

Novytska O. Specifics of translation of marine terminology from modern Greek into Ukrainian language

Summary. The current language situation, which can be characterized by the so-called “information explosion”, by a sharp expansion of language communication channels forces us to pay special attention to the growth and change of lexical meanings and the role of terms and terminology in modern languages. The emergence of new words, new terms, new meanings in words is now faster than ever in human history, due to scientific, technical and social achievements, the computerization of international communication.

Marine lexis covers a large layer of vocabulary used in texts belonging to the field of navigation. Accordingly, the texts themselves can be defined as marine texts, otherwise – texts of marine theme. Regarding the norm of literary language, some of these texts belong to the literary language and are represented by written and oral texts.

Marine vocabulary in linguistic communication functions mainly in marine texts and is represented by vocabulary that has entered the general language circulation, by terms and lexical units of spoken language. The predominant use of terminological and colloquial vocabulary, the implementation

of the language norm in language communication depends on the degree of social control.

The article is devoted to a comprehensive analysis of marine terminology from the point of view of translation studies on the material of modern Greek and Ukrainian languages. Also the means and specifics of translation of sea terms and abbreviations from modern Greek into Ukrainian are considered, features of use of sea terminology

in modern linguistic discourse and its use by native speakers are investigated, borders of this corpus of sea specialized vocabulary are established, the peculiarities of this sphere of vocabulary, questions of its formation and research are comprehended, the question of usability and expediency of the studied part of the marine vocabulary is covered.

Key words: translation, term, terminology, vocabulary, crosscultural communication, professionalism.